

FORTELLINGER OM KYST-NORGE

**DEN NORSK-ARKTISKE
TORSKEN OG VERDEN**

||| **Torskefiskets
historie**

Innhold

Torsk – fra mat til eksportvare	s 4
Lange linjer	s 7
Tørrfisk til salgs	s 8
Hansatid og jektefart	s 9
Svingninger i markeder og ressurser	s 12
Ny opptur – klippfiskproduksjon, lokale gjestgivere og pomorhandel	s 14
Regulering og lovgivning i lofotfisket	s 20
Motoren – den industrielle revolusjon i fiskerinæringen	s 23
Teknisk effektivisering eller politisk og økonomisk organisering?	s 25
Industrialisering og stordrift	s 29
Ut i verden – perspektiver på torskens historie	s 34
Litteraturliste	s 42

Forord

Fram mot grunnlovsjubileet i 2014 vil det bli utarbeidet nasjonale rammefortellinger om utvalgte epoker og tema knyttet til Norge som kystnasjon under overskriften *Fortellinger om kyst-Norge*. På den nasjonale kystkulturkonferansen i Oslo og Fredrikstad 12. – 14. mai 2009 blir de fire første rammefortellingene presentert: *Kyst- og havlandet*, *Kyst-Norge i et historisk perspektiv*, *Riksvei nr. 1. Et lite land, langt mot nord*, *Ressursar til låns*, *Sild og annet pelagisk fisk* og *Den norsk-arktiske torsken og verden*. *Torskefiskets historie*.

Fortellingen *Den norsk-arktiske torsken og verden*. *Torskefiskets historie* presenterer de lange linjer i norsk fiskerihistorie. Fisket etter skreien, den norsk-arktiske torsken, har foregått så lenge det har bodd mennesker på norskekysten. Det var også torskefisket som først ga opphav til norsk fiskeeksport for nesten tusen år siden, da utførselen av tørrfisk fra Norge til markedene i England og på kontinentet tok til. Først mange hundre år seinere fikk tørrfiskhandelen følge av produksjon og utførsel av klippfisk, mens ferskfisk og frossenfisk er nye måter å bearbeide og eksportere torsk på som primært har kommet til i det siste hundreåret.

Fortellingen er ført i pennen av Pål Christensen, Museum Nord, mens billedarbeidet er utført av Jorge Scholz, Museum Vest. En redaksjon med representanter fra de tre nasjonale maritime museumsnettverkene har sammen stått for den kulturhistoriske kvalitetssikringen. Medlemmer i redaksjonen har vært Pål Christensen fra Museum Nord, Jo van der Eynden fra Kystverkmusea (Etatsmuseet for Kystverket), Per Norseng fra Norsk Sjøfartsmuseum og Bjørg Christophersen, Anders Haaland og Årstein Svihus fra Museum Vest. Museum Vest har koordinert arbeidet.

I forbindelse med kystkulturkonferansen drar Kystverkets tidligere fyr- og merkefartøy *MS Gamle Oksøy* på tokt langs norskekysten for å markere samarbeidsprosjektet *Fortellinger om kyst-Norge*. Toktet er koordinert med lokale og regionale arrangementer i kulturminneåret.

Direktoratene og nettverksmuseene håper at de nasjonale rammefortellingene vil være til glede, ettertanke og nytte for alle kystkulturinteresserte og at de kan bidra til et historisk perspektiv på samtidens utfordringer. Direktoratene og museene tar gjerne imot spørsmål eller synspunkter på prosjektet.

27. april 2009

Torsk – fra mat til eksportvare

Torsken representerer de lange linjer i norsk fiskerihistorie og i Norges historie. Torskefisket og produksjonen av torskeprodukter står for stabilitet og tradisjon, men også for samspill mellom Norge og mange andre land.

Det finnes flere slags torsk, kysttorsk og nordsjøtorsk for eksempel, men her snakker vi om den suverent største og viktigste bestanden, i dag og til alle tider, den norsk-arktiske torsken. Ressursen deler vi i dag med Russland. Dette skjer på grunnlag av torskestammens levevis og utbredelsesområde. Den norsk-arktiske torsken legger hver vinter ut på ei reise på

Torsk, *Gadus morhua*. Tegning: Pål Thomas Sundhell.

tusenvis av kilometer fra Barentshavet nord for Norge og Russland til norskekysten. Skreien, som den også kalles ut fra det gammelnorske

Lofotveggen: Utsikt fra fjæra på Værøy mot øya Mosken med lofotveggen i bakgrunnen.

Foto: Helge A. Wold. Tromsø Museum, Universitetsmuseet.

ordet *skrida* – å vandre – starter på denne årvisse og farefulle turen i seks-sjuårsalderen. Da er den voksen og kjønnsmoden; klar for å gyte for første gang og føre torskestammen videre. Ikke alle svømmer like langt. En del av bestanden gyter utenfor Vest-Finnmark, en annen del så langt sør som på trøndelagskysten, utenfor Møre og helt nede ved Stad. Men hovedtyngden har alltid satt kursen mot Lofoten; rekken av store og mindre øyer som stikker ut i havet lengst nord i Nordland fylke; først Hinnøya, så Austvågøya, Gimsøya, Vestvågøya, Flakstadøya, Moskenesøya, og lengst ute, Værøy og Røst.

På sørsida av øyene, på innersida, har det meste av gytingen foregått i uminnelige tider. Her ut mot den vide Vestfjorden regner vi med at menneskene har utnyttet dette store eventyret fra naturens side langt, langt tilbake i tid, og fisket etter skreien med enkle og primitive redskaper og små og spinkle farkoster. Lofotens øyer og fjell har gitt en viss beskyttelse mot været og naturkreftene i Norskehavet på yttersida, og den rike og konsentrerte ansamlingen av stor gytemoden fisk har gitt gode muligheter til å få brukbar fangst.

Hver hunnfisk gyter et enormt antall rognkorn, helt opptil fire millioner, men frafallet er dramatisk. Bare et uhyre lite antall individer klarer seg gjennom den første kritiske fasen. Og flere farer venter, etter klekking og at den medbrakte nista i plommesekken er brukt opp, må den purunge torskeyngelen begynne å ta til seg næring for egen maskin der den driver av sted nord- og østover med Golfstrømmen. Her trengs et sammenfall i tid med et annet naturfenomen – for å sikre en brukbar årsklasse av torsk må gytingen være godt timet i forhold til våroppblomstringen av dyreplanktonet raudåte ettersom den skal gi næring til den nyklekkede torskeyngelen.

Det ubetinget viktigste oppvekstområdet for den norsk-arktiske torskestammen er i Barentshavet, for en stor del i Russisk økonomisk sone. Torsken er en vandrende bestand. Som ungtorsk søker den inn mot norskekysten på jakt etter lodda. Dette ga i sin tur opphav til vårtorskefisket i Finnmark. Når den norsk-

Raudåte, *Calanus finmarchicus*.
Foto: Havforskningsinstituttet.

Calanus finmarchicus IV 2,65 mm

Fullhengt hjell i Svolve etter avsluttet lofotfiske i begynnelsen av april 2009. Foto: Thomas Røjmyr, Museum Nord - Lofotmuseet.

arktiske torsken er kjønnsmoden starter den altså på den lange gytevandringen fra Barentshavet til norskekysten. Ringen er sluttet. En ny årsklasse blir til.

Vi regner med at dette fascinerende naturdramaet har foregått mer eller mindre kontinuerlig siden isen forsvant etter siste istid. Bestanden har selvsagt variert i størrelse over tid ut fra svingninger i gyteresultat og ernæringsforhold i havet, men det grunnleggende mønsteret har vært stabilt. Teknikken med å ta vare på fisken ved å tørke den er trolig også meget gammel. Ordet torsk har for øvrig sammenheng med denne eldgamle

konserveringsmetoden. Det kommer av det gammelnorske *turskr* som betyr *turrfisk*, det vil si tørrfisk.

Lofoten har alltid stått i en særstilling i torskefisket. Her gytte den største andelen av torskebestanden på et nokså avgrenset geografisk område og i farvann der store øyer ga tilstrekkelig beskyttelse mot storhavets voldsomme krefter slik at forholdsvis små og spinkle fartøyer kunne delta i fisket. I Lofoten faller også tidspunktet for gytingen og skreifisket i februar, mars og begynnelsen av april sammen med den perioden på året da vilkårene for å lage tørrfisk av ypperste kvalitet er omtrent perfekte. Området

Fiskekroker av bein. Foto: Bergen Museum

Kystboplass fra yngre steinalder på Nord-Fugløya i Karlsøy kommune, Troms, fotografert i 1982. Foto: Gustav Rossnes, Tromsø Museum, Universitetsmuseet

har normalt mye vind som gir god tørk. Det er vanligvis ikke for kaldt, og man unngår dermed at frost ødelegger kvaliteten på fiskekjøttet. Det er som regel heller ikke for varmt i været; noe som lett kan gi sur fisk og også medføre at fluer kommer til og legger egg i fisken.

I dag kan vi stå overfor dramatiske endringer i Lofotens enestående posisjon i torskefisket og produksjonen av tørrfisk av ypperste kvalitet. Dersom vitenskapens advarsler om grunnleggende forandringer av klimaet på kloden slår til, kan dette gi seg utslag på flere måter. Endringer i havtemperaturen kan gi forskyvninger i skreiens gyteområde og svekke selve lofotfisket. Temperaturendringer kan også svekke Lofotens status som et av de beste stedene for produksjon av høykvalitets tørrfisk. Det finnes indikasjoner på slike endringer i dag, men det er usikkert om de bare representerer naturlige variasjoner innenfor det langsiktige stabile mønsteret eller innevarsler en mer varig forandring.

Lange linjer

Fiske i form av livberging har eksistert på norskekysten så lenge det har bodd folk her. Det kan arkeologene fortelle oss. De første tusenårene var det et gjennomført jakt-, fangst- og sankersamfunn det var snakk om.

Så, ved overgangen fra eldre til yngre steinalder, skjer det en grunnleggende omveltning, en av de største i menneskehetens historie, ved introduksjonen av jordbruket med åkerdyrking og husdyrhold. Et helt nytt samfunn vokser etter hvert fram med vern om eiendom, grenser og maktinstitusjoner. Arkeologene kaller denne overgangen for den neolittiske revolusjon ut fra de greske ordene *neo* som betyr ny og *lithos* som betyr stein. Men det var en langsom revolusjon. Først etter flere tusen år, rundt Kristi fødsel, var den noenlunde gjennomført i Norge. En fast gårdsbosetting var nå grodd fram over det meste av landet. På kysten dreide det seg om kombinasjonsdrift basert på fortsatt fangsting på havets ressurser ved siden av husdyrdrift og litt korn- og fôrdyrking på land. Den skikkelsen vi kaller fiskarbonden var nå trådt inn på den historiske scenen for å bli der helt opp mot vår tid. Kjønnssrollemønsteret ser ut til å ha ligget ganske fast helt fra starten av. Mannen hadde sjøbruket som sitt viktigste virke. Kvinnene hadde hovedansvaret for hus og fjøs, unger og dyr.

Når det gjelder fiskeridelen av fiskarbondøkonomien, snakker vi om Norge som et av de mest produktive områdene på kloden. Når det gjelder jordbruksvilkårene derimot er ikke forholdene like gunstige fra naturens side: Det dreier seg om et av de mest marginale områdene i verdensmålestokk, og dette gjelder i sterkere og sterkere grad dess lenger nord vi kommer på kysten. Ut fra denne ulikheten i produksjonsforhold mellom sjø og land skjønner vi at det må ha vært en grunnleggende omveltning da fiskeriet gikk over fra å dreie seg om livberging og naturalhushold for den enkelte fiskerfamilie til å bli en næring i moderne forstand av ordet, med omsetning av den fisken som var til overs på et marked.

Tørrfisk til salg

Lofotfisket er vårt største og eldste fiskeri, og det er med grunnlag i dette at fisk blir Norges første eksportvare av volummessig og økonomisk betydning i middelalderen. Denne avgjørende forandringen skjedde rundt 1100 etter Kristi fødsel. Det oppsto et marked for tørket fisk i England og på kontinentet, langs kysten av Nordsjøen og Østersjøen. Dette skyldtes sterk befolkningsvekst og ikke minst framveksten av en rekke byer der deler av befolkningen ikke lenger produserte sin egen mat. Håndverkere, handelsfolk, soldater, geistlige samt skrivere og tjenestefolk hos konger og stormenn trengte tilførsel av fødevarer utenfra. Samtidig var kristendommen innført i denne delen av Europa, og religionen fastsatte strenge regler for hva man kunne spise. I fastetida var det ikke tillatt å spise kjøtt, men å spise fisk var i orden. Fasten var mer omfattende i middelalderen enn i dagens katolske kirke, det dreide seg om faste i flere perioder som i alt utgjorde omkring en tredjedel av året.

Tørrfisk fra nord representerte et perfekt svar på denne nye etterspørselen etter mat. Torsken beholdt alle næringsstoffer intakt, men var redusert til bare en fjerdedel av vekten etter tørking. Den var ytterst holdbar og trengte ikke ytterligere konservering med dyrt salt. Tørrfisken hadde heller ikke behov for emballering før transporten fram til markedene i England og på kontinentet. Det ble dermed mulig å utnytte de rike fiskeressursene i Lofoten kommersielt, i en form for markedsøkonomi. Fisken ble byttet mot korn og mel. Dette var svært viktig for kystbefolkningen ettersom det dreide seg om etablering av en sikrere tilførsel av

nødvendige basisvarer i det norske kostholdet. Og vilkårene for korndyrking nordover på kysten var som nevnt lite gunstige fra naturens side.

Handelen foregikk fra starten av der fisket og produksjonen skjedde – i Lofoten. Her vokste det etter hvert fram en kjøpstad for tørrfiskomsetningen. I sagaen kan vi lese om Vágar, og gjennom arkeologiske utgravninger de siste tiårene like vest for dagens Kabelvåg er det klarlagt at det virkelig lå en liten middelalderby

Fra den arkeologiske utgravningen av middelalderbyen Vágar i Storvågan vest for Kabelvåg sommeren 1985. Feltet ligger like ved Museum Nords avdeling Lofotmuseet. Foto: Thomas Røjmyr, Museum Nord - Lofotmuseet.

Arkeologen Kari Støren Binns har laget denne akvarellen som viser hvordan middelalderens Vágar kan ha sett ut. Perspektivet på bildet er det samme som i fotografiet fra 1985. Museum Nord - Lofotmuseet.

Fiskeværet Å ligger lengst vest i Moskenes kommune i Lofoten og utgjør endepunktet for dagens E 10. Bygningsmassen er i stor grad bevart slik den var i lofotfiskets storhetstid sist på 1800-tallet. Norsk Fiskeværmuseum arbeider med å ta vare på tradisjonene knyttet til fiskeværskulturen.

Foto: Museum Nord Norsk Fiskeværmuseum Å i Lofoten

i gjennomsnitt veide 2,7 kg, har det dreid seg om hele seks millioner tørrfisk, det vil si en virkelig massevare. De gode inntektene fra handelen med tørrfisk må også ha vært en medvirkende faktor når kirka som institusjon kunne sette i gang byggingen av den gedigne Nidarosdomen, Nordens

her, det første bymessige senteret i verden nord for polarsirkelen og den første byen i Nord-Norge. Men tørrfisk ga også sterke vekstimpulser til en annen ung norsk by – Bergen. Det var langt fra Lofoten til de europeiske tørrfiskmarkedene med den tids transportfartøyer. Dermed oppsto behovet for en stapelhavn – et omlastningssted i utenrikshandelen, med tørrfisk ut og korn og andre varer inn til landet. Bergen, som var grunnlagt i 1070, opplevde en hurtig vekst og var helt fram til 1830-tallet Norges største by. Byen under de sju fjell var det ubestridte sentrum for norsk tørrfiskhandel helt fram til forrige århundre.

Tørrfisk var ikke bare viktig for fiskerne og de som dreiv med tørrfiskhandel direkte. På mange måter kan vi si at inntektene fra tørrfiskeeksporten også var helt grunnleggende for den norske statsdannelsen og utbyggingen av kirka i Norge i høymiddelalderen. Hele 80 % av eksportverdien fra Norge stammet fra tørrfiskhandelen i denne perioden. Det er anslått at volumet på eksporten av tørrfisk i Bergen lå på 3-4000 tonn i år 1300. Dersom vi setter tallet til 4000 tonn og at hver torsk i sløyd tilstand

største katedral, og en rekke andre norske kirkebygg.

Hansatid og jektefart

Etter at den store pestkatastrofen svartedauden rammet Norge med voldsom kraft midt på 1300-tallet, skjedde det dramatiske endringer i handelen med fisk. For det første gikk prisene kraftig opp. Sammenhengen er kompleks. Befolkningsnedgangen førte til et kraftig fall i etterspørselen etter jord. Bøndene var leilendinger og leide jorda de dyrket, kirke, stat og stormenn var jordeiere. Jordleia sank altså, og det gjorde også prisen på korn og andre vekster som ble dyrket. Prisen på animalske produkter, kjøtt og fisk, holdt seg derimot relativt bedre oppe. Bytteforholdet mellom fisk og korn endret seg ut fra dette til fiskerens fordel; han fikk mer korn igjen for et bestemt kvantum tørrfisk enn tidligere. Resultatet ble folkeflyttinger ut mot kysten nærmest de beste fiskefeltene. Det ble viktigere for folk å sikre seg inntektene fra fisket, mens hensynet til gode vilkår for å drive jorda ikke var like viktig som tidligere. Det vokste etter hvert også fram en rekke fiskevær -

"Pauline" er den siste seilende originale jekta i Norge. Den er bygd i Steinkjer i 1897 og eies i dag av Egge museum, avdeling i Stiklestad nasjonale kultursenter. Her er "Pauline" fotografert under seil på nordlandskysten, med Træna i bakgrunnen. Foto: Arne-Terje Sæther.

steder med tett bosetting av spesialiserte fiskere. Vi finner dem for eksempel på Nord-Møre, i Trøndelag, nord i Vesterålen på Bleik, på Andenes og på Langenes og videre nordover på Senja, i Nord-Troms og ikke minst i Finnmark, der det fant sted en norsk befolkningsekspanasjon ytterst på kysten.

For det andre skjedde det en omveltning i organiseringen av tørrfiskhandelen. Den tyske handelsorganisasjonen, Hansaen, fikk sterkere og sterkere kontroll over utenrikshandelen i Bergen. Vágar, som hadde sin største blomstringstid på 12- og 1300-tallet, opplevde snart en dramatisk tilbakegang, og forsvant etter

hvert i historiens tussemørke. Nordlendingene begynte selv å føre tørrfiskeren sin til Bergen i stedet for å bytte den mot kornvarer på det tradisjonelle stevnet i nord.

Slik oppsto jektefarten, et transportsystem som kom til å være helt fram til slutten av 1800-tallet. Systemet fungerte på denne måten: Lofoten og lofotfisket sto like sentralt som før. Hit svømte fortsatt skrei i kolossale stimer hver vinter. Hit dro fiskerne fra hele Nord-Norge og enda mer langveisfra for å være med på det store eventyret og det store slitet under fisket. Her hengte de fangsten på hjell og dro så hjem hver til sitt, for deltakelse i hjemmefiske

og i andre fiskerier og for å bidra i våronna. Når sommeren kom og fisken som hang i Lofoten var tørr, seilte fiskerne tilbake hit for å skipe den ferdige tørrfisken til Bergen. Men nå var det jekta, et transportfartøy, som ble brukt og ikke nordlandsbåten.

Jektene gikk fra de forskjellige distriktene i nord til Lofoten og lastet inn tørrfisken. Deretter bar det til Bergen for kjøpslåing og handel. Her var hver enkelt knyttet til sin spesielle handelsmann, her fikk man avsetning for fisken i bytte mot varer og utredning for neste sesong, men her kunne man også havne i ei nokså bunnløs gjeld etter hvert. Det må ha vært som et pust av eventyret, et møte med den store verden, å være med på ei slik jekt for første gangen. Turen tok i gjennomsnitt ca. to måneder. Det kunne selvsagt være en farefull fart og mye sto på spill, både av verdier og menneskeliv i ei tid der ingen hadde hørt om forsikringsordninger. De som det gikk godt med, kom tilbake med korn og melvarer, tøy og kjolestoff, bygaver til de som ventet hjemme, men også sikkert impulser og ideer. Jektefarten og tørrfiskomsetningen var både en vareutveksling, men også en gigantisk kulturutveksling som har hatt svært stor betydning for folket på kysten i hundrevis av år.

I dag er Italia det viktigste markedet for lofottørrfisk av ypperste kvalitet. Handelsforbindelsen mellom Lofoten og

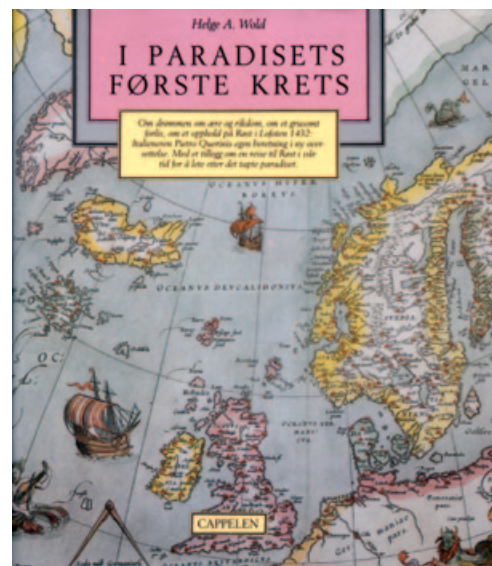
Kirkekunst til nordnorske kirker var en av de mer eksklusive "varene" som ble spredt nordover langs kysten sammen med korn og mel. Mye av kirkekunsten er laget i Tyskland, særlig i Lübeck. På bildet ser vi Madonna med barnet, Ibestad kirke, ca. 1300.

Foto: Mari Karlstad. Tromsø Museum, Universitetsmuseet.

Røst der Pietro Querini strandet i 1432 har opplevd et svært rikt fiske i de siste årene. Her er stedet fotografert i 1996. Hjellene er klare for henging av sesongens fangst. Foto: Helge A. Wold, Tromsø Museum, Universitetsmuseet.

Forfatteren og museums mannen Helge A. Wold utga i 1991 boka "I paradisetts første krets" om Querinis forlis og opphold på Røst. Bokomslag: Cappelen Forlag.

Italia er svært gammel, men opprinnelsen har vi ingen sikker kunnskap om. Vi vet imidlertid at handelen mellom Italia og Flandern (region nordvest i dagens Belgia) var viktig under renessansen på slutten av seinmiddelalderen og i tidlig nytid på 1400- og 1500-tallet. Varetransporten mellom de to områdene gikk med båt, og det er sannsynlig at italienske kjøpmenn har blitt kjent med den norske tørrfisker i Flandern, funnet den velegnet som skipsproviant for reisene til og fra Middelhavet og at handels- og sjøfartsbyene Venezia og Genova har fungert som en innfallspport for tørrfisk fra nord til det italienske markedet. Den italienske adelsmannen og kjøpmannen Pietro Querini fra Venezia ble uansett kjent med tørrfiskproduksjonen og naturforholdene i Lofoten på en mer direkte måte. På en sjøreise fra Middelhavet til Flandern høsten 1431 forliste skipet, og Querini og deler av mannskapet overlevde på mirakuløst vis. De reddet seg i land på Røst ytterst i Lofoten like etter nyttår i 1432 etter å ha drevet rundt i en livbåt på det åpne havet i ukevis. I beretningene om denne hendelsen og om oppholdet på Røst får vi en enestående

øyenvitneskildring om fisket, tørrfiskproduksjonen og dagliglivets seder og skikker i Lofoten i seinmiddelalderen.

Svingninger i markeder og ressurser

Skal vi peke ut en hovedlinje i norsk fiskerihistorie, må det bli svingningene og usikkerheten. Næringen er aldri stabil og jevn, svingningene er det eneste sikre. Svingningene gjelder både på ressursida og på markedssida. Fra slutten av 1500-tallet var det foreløpig slutt på de gode tidene i fiskerierne i Norge. Nå gikk svingningene den andre veien. Fiskerinæringen var på vei inn i sin første markeds Krise. Folketallet var på kraftig opptur over hele Europa med sterk etterspørsel etter jord og stigende priser på jordbruksprodukter. Fiskerne fikk nå mindre korn i bytte mot tørrfisker sin. Norsk fisk møtte også alvorlig konkurranse fra andre land for første gang. Christoffer Columbus hadde funnet veien til Amerika, og de rike fiskefeltene ved Newfoundland var begynt å bli

Bergen sto helt sentralt i tørrfiskhandelen, enten konjunktorene i geskjeften gikk opp eller ned. Dette håndkolorerte kobberstikket fra 1588, signert Hieronymus Scholaeus, er kjent som den første avbildning av byen. Legg merke til våpenskjoldet til høyre der tørrfisken er utstyrt med krone.

utnyttet. Salt var blitt billigere, og tørrfisken møtte konkurranse fra saltfisk og etter hvert også klippfisk. Religionen spilte også inn denne gangen. Opprøret til Martin Luther og gjennomføringen av reformasjonen hadde ført til at bestemmelsene om faste hadde forsvunnet i de protestantiske landene, med de følgene det fikk for etterspørselen etter den norske tørrfisken.

Ofte kan det være slik at svingninger i markedsprisene og ressursmessige svingninger utjevner hverandre, med lite fisk kan

prisen gå opp og kompensere for lave fangster. På 1600-tallet gikk det ikke slik. Markedskrisa falt faktisk sammen med ei ressurskrise, den første vi kjenner til i Norge. Vi finner beretninger om svart hav, nød og sult fra prester og andre øvrighetspersoner. Folk flyttet fra den ytterste kysten og inn til områder der vilkårene for å drive jordbruk var bedre. Årsaken til at de ikke fikk like store fangster som før kjenner vi ikke, men vi regner med at endringer i klimaet har hatt avgjørende betydning. Dette var ei tid med et kaldt værslag,

klimaforskerne snakker om den lille istid. Vi vet at havtemperatur og saltholdighet er bestemmende for gytevandringen og gytingen til torsken. Sannsynligvis fant gytingen nå sted på områder som ikke var tilgjengelige for fartøy- og redskapsteknologien fiskerne rådde over på denne tida. Men det kan også tenkes at klimaforholdene påvirket selve gyteresultatet i negativ retning.

Ny opptur – klippfiskproduksjon, lokale gjestgivere og pomorhandel

Klippfisk produseres av torsk og annen hvitfisk som først saltes og deretter tørkes. Vi regner med at teknikken var utviklet på 1500-tallet, men det gikk lang tid før nordmennene tok etter nyvinningene på dette området. Og mens henging til tørrfisk var en produksjonsform som var utviklet innenlands, måtte det utlendinger til som læremestere for å få i gang klippfiskproduksjonen på norskekysten. Den første pioneren regnes for å være hollenderen Jappe Ippes. Han fikk i 1691 kongelig privilegium for å drive tilvirkning og handel med klippfisk i ladestedet Lille-Fosen på Nordmøre. Men Ippes lyktes dårlig og måtte gi opp klippfiskproduksjonen etter få år. Den nye teknikken rakk ikke å slå rot lokalt, og prosjektet ble bare en episode. likevel var det et forvarsel om det som skulle komme. Noen tiår seinere fant gjennombruddet sted. Nå var det skotske kjøpmenn og tilvirkere som var foregangsmennene, blant dem John Ramsay og William Gordon. Viktig for utviklingen var det også at ladestedet Lille-Fosen fikk bystatus i 1742. Byen fikk samtidig nytt navn, Kristiansund.

Vilkårene for å produsere klippfisk var gode fra naturens side i Kristiansund og i distriktet rundt. Det var normalt gode tørkeforhold om våren og rikelig med svaberg og klipper for utlegging av fisken. Den nye byen lå også midt i leia i motsetning til Trondheim, der den lange Trondheimsfjorden representerte en hindring, både for transport av råstoff og ferdigprodusert klippfisk. Kristiansund og Nordmøre fikk etter hvert følge av Sunnmøre som senter for norsk produksjon og handel med klippfisk. Ålesund ble ladested i 1793 og kjøpstad i 1848.

Mens henging til tørrfisk må sies å være en svært lite arbeidskrevende produksjonsform, var det annerledes med

Kristiansund var lenge selve klippfiskbyen i Norge og sto sentralt både i tilvirkning og eksport. Bildet fra havna, byens hjerte, er tatt midt på 1870-tallet. Dette var på slutten av den såkalte spansketida, da spanske skip seilte til Kristiansund og Ålesund og kjøpte opp klippfisk. Det er en solskinnsdag etter langvarig regn så alle skutene har seilene oppe for tørk. Foto: Ukjent. Nordmøre museums fotosamling.

klippfisken. Ved produksjon av tørrfisk må fisken bare sløyges og hodekappes samt vaskes, så er den klar for å henges på hjellen. Dette gjøres ved at fisken parvis knyttes sammen i sporden, eller sperres som det kalles, og henges opp. Denne fisken kalles stokkfisk eller rundfisk. Ved stor fisk og seint i sesongen er det vanlig å splitte opp nesten hele fisken og fjerne ryggbeinet. Slik fisk henger bare sammen i sporden. Dette kalles å produsere råskjær. Ved klippfiskproduksjon måtte fisken flekkes etter sløyning og hodekapping, det vil si at den ble skåret opp langs ryggbeinet og brettet ut til den karakteristiske avlange trekantformen, samtidig som den øverste delen av ryggbeinet ble skåret vekk. Fisken måtte også vaskes grundig og blodet fjernes. Ved saltingen ble fisken lagt lag på lag med rikelig med salt mellom hvert lag. Så fulgte omstabling etter noen dager og ytterligere tilførsel av salt til fisken var såkalt saltmoden, det vil si at saltet hadde trengt inn i fiskekjøttet.

Tørkeprosessen startet med grundig vasking av saltfisken. Her var viktig å fjerne salt og urenheter og å skrubbe vekk svarthinna med børste eller vott. Dette var særlig hardt arbeid

Vasking av saltfisen i fjæra var hardt arbeid, tungt, fuktig og krevende for ryggen. Bildet er fra Stangdraget i utkanten av havna i Kristiansund. Lekteren har kommet med saltfisk som vaskes i fjæra før frakting med hest og kjerre opp til fiskebergene. Ved de eldste bergene i byen var det ikke tilrettelagt for hestetransport, her måtte alt bæres på ryggen. Foto: Ukjent. Nordmøre museums fotosamling.

Nordvestlandet var sentrum for klippfisktilvirkningen i Norge, men det ble drevet slik produksjon mange steder. Her ser vi tre kvinner i arbeid med tilvirkning av klippfisk i Bukta i Alta i 1926.
Foto: Samuli Paulaharju. Museiverket, Helsingfors.

så lenge det foregikk i sjøvann i fjæra. Tørkingen foregikk ved at fisken ble lagt ut på svaberg og klipper. Lettskyer vær med brukbar vind og uten for sterk sol ga den beste tørken. Fisken ble samlet sammen og lagt i store stabler på treplatter og med et "flak" av tre på toppen om kvelden. Dette måtte også gjøres dersom det tok til å regne heftig i løpet av arbeidsdagen. Tørkeprosessen ved denne naturmetoden varte gjerne i flere uker, og det kunne bli svært mange vendinger for bergarbeiderne, som i stor grad var kvinner

Mye av råstoffet stammet nordfra. Kjøpefartøyer dro nordover utrustet med salt, kjøpte fersk fisk direkte av fiskerne i Lofoten og andre steder og la den i salt om bord. Tørkingen foregikk først og fremst på Møre og i Salten. For fiskerne representerte den nye produksjonsmåten en fordel. Det oppsto konkurranse om råstoffet, og prisene gikk opp. De kunne samtidig velge å selge

fisken med en gang og få kontant oppgjør i stedet for selv å engasjere seg i tørrfiskproduksjonen som tidligere, med kredittbehovet og risikoen som automatisk fulgte med i denne geskjeften.

Omtrent på samme tid som klippfiskproduksjonen tok til alvor på Nordvestlandet, skjedde det også endringer i den lokale handelen i Lofoten og andre steder langs den nordnorske kysten. De såkalte gjestgiverne fikk kongelig bevilling til å drive skjenking, servering av mat og overnatting, men også salg av klær, tobakk og fiskeredskaper. Slik oppsto en sterk lokal handelsstand som etter hvert ble kalt nessekonger som et uttrykk for sin økonomiske maktposisjon. Væreier er en annen betegnelse på den samme gruppa. Men i startfasen i siste halvdel av 1700-tallet er dette uttrykket

misvisende for Lofotens vedkommende ettersom handelsmennene her i de fleste tilfellene ikke eide grunnen i fiskeværene, de var egentlig leilendinger. Grunnen var som regel i offentlig eie under stat og kirke. Seinere, først på 1800-tallet, kjøpte handelsmennene i Lofoten gjerne eiendommene og ble væreiere i ordets rette forstand. Statusen som grunneier i hele fiskeværet ga stor økonomisk makt: Væreierne ble i stand til å kontrollere all næringsvirksomhet på stedet; de fikk en form for monopolstilling.

Pomorhandelen må også nevnes. Russiske pomorskuter kom fra 1700-tallet seilende fra Kvitsjøen på sommerstid til finnmarkskysten, og etter hvert lenger sørover, helt ned til Troms og Nordland. Skutene var lastet med korn, mel og andre varer som pomorene byttet bort mot fisk. Betegnelsen pomor stammer fra det russiske *po more - ved havet* – ordet betyr kystboer eller

*Fra klippfiskberget ved Vikan på Nordlandsøya i Kristiansund (i dag Vestbase oljehavn) Her ser det ut til å være god tørk. Disponenten i dress inspiserer en skikkelig storfisk. Fisken i la med stein på fiskeflakene er ferdigtørket og lagt i press. Strie er hengt utenpå for å beskytte fisken mot regn.
Foto: Georg Sverdrup. Nordmøre museums fotosamling.*

havkar, en som bor ved og livnærer seg av havet. Pomorhandelen dreide seg for en stor del om direktehandel med allmuen slik at mellommannsfortjenesten som eksisterte i det tradisjonelle handelssystemet ikke kom inn i bildet. Det var også en fordelaktig handel fordi russerne skaffet avsetning for sommerfisken. Henging

på sommerstid var ellers lite gunstig ettersom makkeflua la eggene sine i fiskekjøttet og kvaliteten på slik tørrfisk ble svært dårlig.

Pomorhandelen fikk gradvis mindre betydning fra slutten av 1800-tallet. Kommunikasjons- og markedsutviklingen både i Norge og Russland bidro til å gjøre byttehandelen med fisk mot

Loføfisket var selve pengemaskinen i kystøkonomien, men også en viktig sosial, politisk og kulturell arena, med rike muligheter for meningsutveksling og innhenting av informasjon. Bildet er fra Storvågan ca. 1890. Væreierboligen i bakgrunnen.
Foto: Ukjent. Museum Nord - Lofotmuseet.

Bildene viser to klassikere i torskfiskets historie, med røtter hundrevis av år tilbake. Øverst en nordlandsbåt, åttringen, med fem mann ved årene. Nederst transportfartøyet jekta. Begge båttypene var rigget med råseil. På slutten av 1800-tallet kom sneseilrigging i småbåtflåten og etter hvert dekk og motor. Åttringen ble med over i den nye tida. Den ble forsterket og tilpasset motordrift og fikk innebygget maskin. Slik oppsto motoråttringen. Jekta er fotografert ca. 1890, åttringen ca. 1900. Foto: Ukjent. Museum Nord - Lofotmuseet.

mel mindre aktuell. Seinere bidro første verdenskrig, den russiske revolusjon i 1917 og den politiske og økonomiske tilstrammingen i den påfølgende perioden til å sette en langvarig stopper for handelsforbindelsene mellom Nord-Norge og Nordvest-Russland.

Regulering og lovgivning i lofotfisket

Væreiernes maktgrunnlag ble styrket gjennom den nye Lofotloven av 1816. Loven representerte en liberalisering når det gjaldt redskapsbruk, med tillatelse til å anvende line og garn. Disse effektive bruksartene hadde blitt forbudt på 1600-tallet, fordømt som de fremmedes og rikets redskap, men det strenge forbudet var blitt lempet noe på i en forordning i 1786. Men når 1816-loven åpnet for fullt for line og garn, trengtes det oppsyn og regulering på lofothavet for å unngå redskapskollisjoner og strid mellom fiskerne, og her kom væreierne inn i bildet. De fikk tildelt oppsynsmyndighet. Havet ble videre delt inn i teiger for henholdsvis garn- og linebruk. Teigene igjen ble delt inn i sett, og adgangen til de enkelte settene ble knyttet til bruken av bestemte rorbuer på land. Rorbueene var det i all hovedsak væreierne som eide. Utleie av rorbuer og hjellplass utgjorde en vesentlig del av inntektsgrunnlag deres.

Gjennom den nye loven og den nøkkelposisjon rorbueene ga når det gjaldt adgang til attraktive garn- og linesett kunne væreierne ytterligere styrke sin økonomiske makt – gjennom å øke utleieprisene. Fiskerne betalte for å sikre seg adgang til lofothavet, og rorbuer var de også helt avhengige av under vinterfisket. Her sov de, her tørket de klær og kokte mat, her reparerte de redskap og utstyr. De åpne nordlandsbåtene kunne til nød gi et visst ly mot vær og vind under farten til og fra fisket, men var umulige å bo i under selve lofotsesongen.

Videre utover på 1800-tallet oppsto det en opposisjon mot Lofotloven og væreierens nyvunne maktposisjon. Systemet minnet om tidligere tiders privilegieordninger og brøt med de nye demokratiske og liberale ideene i samfunnet. Antall fiskere økte også, og unge utøvere og andre nykommere hadde vanskelig for å hevde seg når adgangen til de beste fiskeplassene var tilnærmet lukket. Resultatet var at Stortinget vedtok grunnleggende endringer i en ny lov i 1857, den såkalte friloven, med iverksettelse fra 1860. Essensen i den nye loven var fritt fiske og etablering av offentlig oppsyn med politimyndighet. Væreierne mistet sin posisjon som kontrollører av utøvelsen av fisket, og havdelingen med koblingen

De siste tiårene har betydd en renessanse for de økonomiske og kulturelle forbindelsene på tvers av grensa i nord. I 1992 kom boka "Pomor: Nord-Norge og Nord-Russland gjennom tusen år" med Einar Niemi som redaktør. Forsida viser litografiet Grenseland av Kaare Espolin Johnson.
©Kaare Espolin Johnson/BONO 2009
Bokomslag: Gyldendal Norsk Forlag.

Pomorhandelen kom til å bety mye både økonomisk, sosialt og kulturelt lengst nord på norskekysten. Bildet viser en gjenstand som minner om dette kulturmettet, en gammel russekopp, fotografert i Kvitnesstua på Karlsøy i Troms.

Foto Håvard Dahl Bratrein. Tromsø Museum, Universitetsmuseet.

mellom rorbuleie og tilgang til de beste settene for garnfiske og linefiske opphørte. En viktig følge av den nye loven var at utviklingen i lofotfisket heretter ble svært godt dokumentert gjennom årlige beretninger. Her finnes opplysninger om deltakelsen fordelt på de forskjellige bruksarter og fiskevær, utbyttet av fisket, antall kjøpefartøyer, vær og vind samt en rekke andre forhold. Materialet gir rike muligheter for forskning, og lofotfisket er sannsynligvis et av verdens best dokumenterte fiskerier overhodet. Statistikken forteller om en svært høy aktivitet på lofothavet, alt i 1860 deltok det 24 000 fiskere. Etter en nedgang først på 1870-tallet, steg

Rorbummiljø i Storvågan ca. 1890. Buene ligger tett i tett. Det er i dette området de arkeologiske utgravningene av middelalderbyen Vågar er gjort de siste tiårene. Foto: Ukjent. Museum Nord - Lofotmuseet.

Enkelte av de gamle væreierboligene er i dag i bruk som museer. Storvågan like vest for Kabelvåg var et av Lofotens største fiskevær på 1800-tallet. Lofotmuseet holder hus i deler av den gamle bygningsmassen. Væreierboligen, det hvite huset sentralt i bildet, ble satt opp i 1815. Foto: Thomas Røjmyr. Museum Nord - Lofotmuseet.

deltakelsen kraftig mot slutten av århundret. Toppåret var i 1895 med 32 600 utøvere.

På dette tidspunkt var det igjen diskusjon om lovgivningen i lofotfisket. Med den store deltakelsen var det vanskelig å få ordnede forhold på havet, til tross for ordningen med offentlig oppsyn. Sammenfiltrering av bruk hørte til dagens orden. Dette førte til mindre effektivitet i fisket, men også forseelser i form av kapping av andres redskaper for å få tatt opp eget bruk. Den nye tid med notredskaper og fiskedampskip hadde også ført til konfrontasjoner mellom fiskerne som drev tradisjonelt i åpne båter og moderne

entreprenører og kapitalsterke redere. Trollfjordslaget i 1890 var et uttrykk for slike motsetninger. Fiskerne var ikke motstandere av ny teknologi i og for seg, men ønsket å kontrollere den selv: De ville beholde fiskerieie til båt og bruk og fryktet å bli redusert til vanlige lønnsinntakere i kapitalsterke storredier. Konfrontasjonen i Trollfjorden ble etterfulgt av en rekke massemøter og telegrammer til hovedstaden. Fiskerne vant fram, og i 1893 ble notredskaper forbudt i lofotfisket. Den gamle strukturen i fisket skulle beholdes inntil videre.

I 1897 kom en helt ny lofotlov. Friloven hadde ikke fungert godt

Trengsel på lofothavet. Bildet er tatt midt på 1890-tallet. Foto: Ukjent. Museum Nord - Lofotmuseet.

nok under den store tilstrømningen av fiskere. Havdeling mellom garnhav og linehav skulle igjen sørge for ordnede forhold. Men denne gangen var det gamle systemet kombinert med nye demokratiske ordninger. Fiskerne skulle selv få anledning til å fastsette kjørereglene for den konkrete utøvelsen av fisket innen gitte rammer. Dette skulle skje ved at de valgte representanter til utvalg for de enkelte delene av lofothavet. Utvalgene fikk anledning til å utarbeide bestemmelser som alle måtte rette seg etter. På denne måten håpet myndighetene også å oppnå at reguleringene ble respektert på en bedre måte av fiskerne. Systemet har i all hovedsak fungert helt opp mot vår egen tid. Det har i de siste årene vært gjort til gjenstand for internasjonal oppmerksomhet fra samfunnsforskere innenfor feltet ressursforvaltning, som et eksempel på såkalt co-management, eller medforvaltning, der fiskere og myndigheter forvalter ressursene i en form for samspill.

Motoren – den industrielle revolusjon i fiskerinæringen

I begynnelsen av 1900-tallet kom den nye tid for fullt til lofotfisket og de andre torskefiskeriene i form av motorisering av fiskeflåten. Helt i startfasen førte dette igjen til protester og strid. Mange ønsket forbud mot motoren på lofothavet: Larmen skremte fisken under gytingen, ble det påstått. Men innvendingene forsvant etter et par sesonger. Det viste seg at fangstene ikke ble redusert og at den nye teknologien ga mange fordeler med mindre slit, sikker framdrift, maskinkraft til redskapshåndteringen og ikke minst mulighet for rask forflytning til de fiskeværene der fisket slo best til.

Tidligere hadde fiskerne gjennomgående holdt seg til de samme stedene og gjerne de samme rorbuene fra sesong til sesong. Motoren røsket for en stor del opp i denne gamle og tradisjonsbundne stabiliteten; nå skiftet utøverne i større grad oppholdssted i takt med

Bildet er tatt under toppåret i lofotfisket i 1895 og viser tradisjonelle nordlandsbåter med råseil i Svolvær. Løftingen, taket akter i de to båtene i forgrunnen, ble tatt av under selve fisket. Foto: Ukjent. Museum Nord - Lofotmuseet.

Da Trollfjordslaget fant sted i 1890, var det typisk østlofotfiske, med best fiske for fiskeværene i øst. Bildet er tatt et annet sted i Øst-Lofoten, i Sildpollnes i Austnesfjorden, øst for Svolvær. Trengselen på havet ser ut til å være stor. Foto: Ukjent. Museum Nord - Lofotmuseet.

Fiskerne ble mindre avhengige av rorbuene på land etter hvert som fiskebåtene ble større og fikk lugar om bord. Men selv etter andre verdenskrig ble rorbuene brukt i forholdsvis stort i omfang under lofotfisket. Bildet fra ca. 1950 viser lineegning i rorbua. Foto: Mittet. Museum Nord - Lofotmuseet.

svingningene i innsiget av skrei. Motoren åpnet også for større fartøyer med dekk og lugar; det ble etter hvert flere som valgte å bo om bord under fisket. Avhengigheten av å ha tilgang til ei rorbu på land ble gradvis mindre. Her er det viktig å være oppmerksom på at motoren var en småskalateknologi i starten. I motsetning til dampmaskinen lot eksplosjonsmotoren seg innpasse i den eksisterende flåten. Slik kunne fiskereie til båt og bruk som hadde vært vanlig i Norge, fortsette inn i den nye tida.

Men motoren førte samtidig for alvor kapitalen inn i næringen. Den nye teknologien måtte for en stor del finansieres ved hjelp av lån, og disse lånene måtte selvsagt forrentes og betales tilbake. Da nyttet det ikke å la kapitalgjensstanden ligge uvirksom i flomålet i store deler av året, det måtte en mer jevn drift til. Slik startet en spesialiseringsprosess som på sikt avvirket det meste av den gamle fiskarbondetilpasningen. Fiskarbonden måtte velge enten å bli fullt ut fisker eller å satse på ei framtid i jordbruket.

Sett i et langtidsperspektiv førte innføringen av maskin-teknologi i fiskeflåten selvsagt til effektivisering og rasjonalisering av driften. Men oppgangstida fram til ca. 1920 ble fulgt av et økonomisk tilbakeslag, og under disse kriseårene i mellomkrigstida stoppet rasjonaliseringsprosessen opp og ble reversert. Småbåter og enkelt snørefiske eller juksa fikk sin renessanse, og deltakelsen på lofothavet steg til et nesten like høyt nivå som i toppårene før århundreskiftet. Med stor arbeidsledighet i industrien, trange tider også i jordbruket og en situasjon der den tradisjonelle norske kriseløsningen med utvandring i liten grad lot seg gjennomføre, fungerte Lofoten som en eneste stor nødsarbeidsplass. I det verste kriseåret 1933 var det nesten 32 000 fiskere som fristet lykken på lofotfiske. Det gikk ikke særlig bra; Med elendige fiskepriser, dårlig utstyr og liten erfaring for nykommerne var det mange som måtte reise hjem etter ukevis med slit, like fattige som da de kom. Ofte endte det hele med at de måtte sendes tilbake på statens bekostning.

Deltakelsen i lofotfisket var rekordhøy igjen i mellomkrigstida. Lofothavet fungerte som en nødsarbeidsplass for mange. Bildet viser den kjente fiskeplassen Hølla utenfor Svolvær og Kabelvåg ca. 1925.

Foto: Ukjent. Museum Nord - Loføtmuseet.

Teknisk effektivisering eller politisk og økonomisk organisering?

Under den økonomiske krise på 1930-tallet gikk diskusjonen høyt, i den allmenne debatt, blant fiskerne og i et stort offentlig nedsatt utvalg, den såkalte Lønnsomhetskomiteen. Hvordan skulle man få torskefiskeriene til å gi avkastning, for yrkesutøverne på hav og land og for samfunnet? De tradisjonelle eksportmarkedene viste liten interesse for den norske fisken, og prisene lå altså på et katastrofalt lavmål.

Ett av spørsmålene som ble diskutert var overgang til trålfiske. Tråldriften i stor skala var blitt vanlig i andre land, særlig i England, Tyskland, Frankrike og Spania. Kunne trålen gi bedre lønnsomhet i norsk fiske? Ja, det var mulig. Men utbygging av en flåte av store trålere ville også innebære en trussel mot kystfiskerne i den tradisjonelle flåten. De fryktet å bli presset ut av fiskeryrket, gjennom brukskollisjoner der trålerne seilte gjennom og ødela

*Overproduksjon kjennetegnet krise i mellomkrigstida. Fangstene var høyere enn det som var mulig å selge på de internasjonale markedene til regningsvarende priser. Dette bildet som er tatt noen tiår tidligere, ca. 1895, gir også inntrykk av overflod på fiskefeltet, galeasen bugner av skrei som flekkes før salting.
Foto: Johan Lind. Museum Nord - Lofotmuseet.*

Produksjon av torsk med enkle hjelpemidler tidlig på 1920-tallet. Bildet er tatt på kaia på Melbu i Vesterålen. Stedet Melbu var likevel tidlig ute med forsøk på kjøling og frysing, og kom seinere til å få landets første filetanlegg for produksjon av frossenfisk med kontinuerlig drift helt fram til vår tid. Foto: Ukjent. Museum Nord – Vesterålmuseet.

Tørrfiskproduksjon kjennetegnes den dag i dag av svært liten bruk av tekniske hjelpemidler. Dette bildet er tatt i Sørvågen på Moskenesøya i Lofoten ca. 1900. Foto: Ukjent. Museum Nord - Lofotmuseet.

utestående line- og garnbruk på feltet slik en hadde erfart med de utenlandske trålerne, og ved at trålfisken gjennom mer effektiv drift kunne utkonkurrere fisken fra den tradisjonelle flåten. Dersom den vanlige norske kystfisker på denne måten ble tvunget til å gå på land, ville alternativet være særdeles dårlig – køen av arbeidsløse ville bli ytterligere forlenget.

Fiskerne hadde i løpet av de første tiårene på 1900-tallet bygd opp sine egne organisasjoner, først lokalt og regionalt, så nasjonalt gjennom stiftelsen av Fiskernes faglige landslag i 1926. Organisasjonen, som fra 1930 kalte seg Norges Fiskarlag, gikk sterkt imot norsk trålfiske med store fartøyer etter utenlandsk modell. Saken skapte bitter strid også politisk. I 1936 vedtok stortingsflertallet en midlertidig lov som i stor grad ga kystfiskerne i Norges Fiskarlag medhold. De elleve norske trålerne som var i drift skulle riktignok få fortsette fisket, men trålselskapene måtte tåle sterke begrensninger i sin virksomhet. De fikk blant annet bare anledning til å tilvirke fangsten til saltfisk eller klippfisk. Tre år seinere kom en ny midlertidig lov. Bestemmelsene her var mer detaljerte, men essensen var den samme: Det skulle fortsatt legges lokk på utviklingen av norsk trålfiske.

Hovedårsaken til at myndighetene valgte å følge fiskernes krav om å stoppe en videre utbygging av stortrålerflåten på

1930-tallet var nettopp de sosiale hensynene. Departementet uttrykte det slik i proposisjonen som lå til grunn for loven i 1939: En sterk økning i norsk trålervirksomhet ville kunne medføre en katastrofe for vår kystbefolkning. En kraftig strukturrasjonalisering i fiskeflåten der titusenvise av fiskere måtte gi opp sitt yrke og sin livsform, ble ikke ansatt som en akseptabel løsning på lønnsomhetsproblemer i næringen.

Hva så med mulighetene for effektivisering av produksjonen på land? Mens brisling, småsild og annen sild ga opphav til industri på slutten av 1800-tallet gjennom oppkomsten av hermetikkfabrikker og anlegg for framstilling av sildemel og sildolje, hadde det ikke skjedd en tilsvarende utvikling innen tilvirkningen av torskfisk. Tørrfiskproduksjonen foregikk på samme vis som den hadde gjort i uminnelige tider, med tørking i friluft. Klippfiskbransjen hadde riktignok fått et visst innslag av mekanisering med kunstig tørking, men før andre verdenskrig dreide dette seg bare om et beskjedent supplement i form av anlegg for ettertørking.

Noe av forklaringen på den lave industrialiseringsgraden innenfor torskesektoren i forhold til sildesektoren ligger i de grunnleggende forskjellene mellom de respektive fiskeslagene. Torsk og annen bunnfisk er mager, stor og oppnår relativt høy pris pr. individ. Sild, makrell, lodde og andre pelagiske arter har derimot høyt fettinnhold, mens hver fisk er forholdsvis liten og gir lav pris. Alle de tre sistnevnte egenskapene, billig råstoff, enkel håndtering av hvert individ og muligheten for utvinning av fett, må ha gjort det lettere å starte en industrialiseringsprosess innenfor tilvirkningen i sildesektoren.

Fram til andre verdenskrig ble bortimot all ilandbrakt fangst av torskfisk i Norge hengt eller saltet på konvensjonelt vis til tørrfisk, saltfisk eller klippfisk. En liten andel på ca. ti prosent gikk til hermetikk, frysing eller ferskfisk. Det europeiske ferskfiskmarkedet kunne ta unna et begrenset kvantum til brukbare priser, men når tilførslene ble for store, raste betalingen ned til et svært lavt nivå. Fryse- og kjøleteknologien var lenge primitiv, men amerikaneren Clarence Birdseyes oppfinnelse av platefryseren på 1920-tallet representerte et teknologisk gjennombrudd. Kjølemediet i de nye fryseskapene sirkulerte i et lukket rørsystem på metallplater, slik at det ikke kom i

Minsteprisordningen i 1936 ble oppfattet som et stort framskritt av fiskerne. Kanskje det er derfor disse karene ser så fornøyde ut? Bildet er tatt dette året på kaia i Kabelvåg. Foto: Ukjent. Museum Nord – Vesterålmuseet.

direkte kontakt med fisken som skulle fryses. Da Birdseye solgte patentet for oppfinnelsen til et stort matvarekonsern i 1929, var en av forutsetningene for oppbygging av en moderne fryseindustri på plass.

Dette tok likevel tid. Ett av problemene var mangelen på en sammenhengende fryse- og kjølekjede fra produsent til forbruker. Norske myndigheter forsøkte å stimulere til utbygging av anlegg for kjøling og frysing av fisk på 1930-tallet, men resultatet var magert. Det skulle bli de tyske okkupantene som for alvor gikk løs på denne oppgaven. Før krigen ble i stedet lønnsomhetsproblematikken i næringen primært søkt løst gjennom organisatoriske, økonomiske og politiske tiltak.

Fiskerne krevde statsstøtte for å få hevet fiskeprisene slik at de ble til å leve av. Myndighetene sa nei: En slik ordning ville ikke la seg håndtere administrativt og ville bli altfor kostbar. Men da det italienske tørrfiskmarkedet kollapset

etter Mussolinis angrep på Etiopia i 1935 og innføringen av økonomiske sanksjoner mot Italia fra Folkeforbundet, ble det likevel innført et minsteprissystem. Tilvirkere og eksportører innenfor torskefiskeriene fikk nå erstatning for tap på kjøp, produksjon og omsetning dersom de kunne dokumentere at de hadde betalt den fastsatte minsteprisen for fangsten til fiskerne.

Innen klippfisksektoren oppnådde eksportleddet lovbeskyttelse for sin virksomhet gjennom Klippfiskloven av 1932. Tillatelse til å drive eksport av klippfisk ble gjort avhengig av medlemskap i bransjeorganisasjonen De norske klippfiskeksportørers landsforening, som var stiftet året før. De tradisjonsrike eksportfirmaene fikk nå en form for monopol til å fortsette sin virksomhet, mens konkurranse fra nykommere ble sterkt vanskeliggjort. Eksportleddet fikk også styrket sin stilling i forhold til fiskerne gjennom den nye ordningen. Dette skjedde blant annet da eksportørene i Kristiansund begynte å skaffe seg råstoff gjennom å begynne med saltfisktråling og egenproduksjon av klippfisk. Med lovbeskyttelsen av eksportforretningen i ryggen, ble det lettere

Filetskjæring utviklet seg etter hvert til samlebandsproduksjon og ga arbeid til mange kvinner. Her ser vi filethallen på Melbu Fiskeindustri.

Foto Kjell Fjørtoft. Tromsø Museum, Universitetsmuseet.

ved salg av fangsten til kjøpere, tilvirkere og eksportører. Dette var en virkelig stor begivenhet, og det er ikke uten grunn at hendelsene i 1938 i

for eksportørene å utvide virksomheten på denne måten og slik kontrollere hele produksjonskjeden.

I 1938 ble denne ubalansen i forholdet mellom selgere og kjøpere av fisk i torskesektoren rettet opp da Råfiskloven ble vedtatt av Stortinget. Det var sildefiskerne som hadde vært først ute med etablering av egne salgslag: Storsildlaget i 1927, Stor- og Vårsildlaget i 1928, sammenslått til Noregs Sildesalslag i 1936. Sildelagene fikk lovbeskyttelse for sin virksomhet gjennom en provisorisk anordning i 1929 og den påfølgende Sildeloven i 1930. Råfiskloven var bygd på de samme prinsippene som Sildeloven, det vil si at det dreide seg om en fullmaktslov der myndighetene kunne forby omsetning av fisk dersom den ikke var kjøpt gjennom en salgsorganisasjon av fiskere.

Fiskerne fikk gjennom den nye loven og etablering av egne salgsorganisasjoner i prinsippet kontroll over prisdannelsen

ettertid har blitt markert med slagordet Råfiskloven – Fiskernes Grunnlov. Sliterne på havet hadde vært vant til å stå med lua i handa overfor væiere, fiskekjøpere og øvrigheta i lokalsamfunnene. Nå kunne de rette ryggen og selv være med på å bestemme. Det er også verdt å merke seg at den lovbeskyttede salgslagsorganisasjonen er et system som er særegent for Norge i internasjonal sammenheng. Det har blitt revidert på enkelte punkter, men er i all hovedsak bevart uendret fram til i dag.

Industrialisering og stordrift

Det var tyske bedrifter i samarbeid med tyske myndigheter som for alvor startet opp filetproduksjon og frysing av torsk i Norge under krigen. Hensikten var å sikre forsyningen av fisk til tyske soldater og til sivilbefolkningen i Tyskland og

de okkuperte områdene. Det ble i utgangspunktet bygd opp tre store fryserier; i Trondheim, i Bodø og i Hammerfest. I tillegg skulle fryseskippet "Hamburg" flyttes rundt til feltene der fisket til enhver tid var best, og drive produksjon om bord. Denne siste delen av tyskernes opplegg fikk imidlertid kort varighet. "Hamburg" ble senket på havna i Svolve i mars 1941 under det såkalte Lofotraidet, en sabotasjeaksjon som ble gjennomført av britiske spesialstyrker og norske motstandsfolk.

Til erstatning for produksjonskapasiteten "Hamburg" representerte, etablerte tyskerne et fjerde anlegg på Melbu i samarbeid med den lokale forretningsmannen Gunnar Frederiksen. Dette ble det eneste av de fire tyske fryseriene i Norge som fortsatte virksomheten inn i etterkrigstida, først i regi av Direktoratet for fiendtlig eiendom, seinere som Statens Fryseri fram til bedriften ble privatisert i 1963 under navnet Melbu Fiskeindustri. Det foreløpig siste eierskiftet fant sted i 1996. Da ble filetanlegget på Melbu kjøpt opp av Kjell Inge Røkke og Norway Seafoods. I dag drives bedriften under navnet Aker Seafoods Melbu.

Filetproduksjon og frysing var også noe de norske myndighetene bestemte seg for å satse på da planene for etterkrigstidas fiskeriu utvikling ble utarbeidet under eksilperioden i London under krigen. Planene var preget av tanker om frysing og filet som det moderne, framtidsrettede og økonomisk lukrative. Det eksisterende produksjonsregimet innenfor torskesektoren bygd på tilvirkning av tørrfisk, saltfisk og klippfisk på tradisjonelt vis ble derimot ansett som akterutseilt og ulønnsomt.

I gjenreisningsperioden ble planene satt ut i livet, både i privat og offentlig regi. I Hammerfest kom Findus, en stor privat filetbedrift. Det ble også etablert private fryserier og filetanlegg en rekke andre steder langs kysten, for en stor del stimulert av statlig økonomisk politikk med utbetaling av tilskudd og gunstige lån. Myndighetene engasjerte seg også direkte gjennom etableringen av det statseide konsernet Finnmark og Nord-Troms Fiskeindustri (Finotro). Selskapet bygde og drev en rekke filetanlegg, fra Skjervøy i vest til Vardø i øst.

Fryseriene representerte en tung og dyr satsing med store investeringer i bygninger og maskiner. Det var avgjørende for å få til lønnsomhet at anleggene fikk tilstrekkelig tilførsel av fisk til å sikre jevn og kontinuerlig drift. Her oppsto det raskt krav fra industrien om liberalisering av trålpolitikken. Fryseriene ønsket seg tillatelse til å bygge egne trålere som kunne supplere leveransene av råstoff fra kystflåten. Men en åpning for industrieide fartøyer ville representere et brudd på prinsippet om fiskereie til båt og bruk som fiskerorganisasjonene sto sterk vakt om. Saken vakte strid også internt i det regjerende Arbeiderpartiet.

*To kvinner i filethallen på Findus i Hammerfest.
Foto Kjell Fjørtoft. Tromsø Museum, Universitetsmuseet.*

Fiskeindustrien fikk etter hvert et forholdsvis stort innslag av innvandrere i arbeidsstokken. Her ser vi en av dem i arbeid på fileten i Sørvær i Hasvik i Finnmark. Bildet er tatt i 1994. Foto: Mari Karlstad. Tromsø Museum, Universitetsmuseet.

Trollfjordslaget symboliserer motsetningen mellom arbeid og kapital i norsk fiskerinæring. I 1890 var det et ekstremt østlofotfiske, og den smale Trollfjorden, en sidearm til Raftsundet, sto full av skrei. Is hadde hindret småbåtflåten i å fiske der, men fire dampskip brøt opp isen i fjorden. De sperret av fjordmunningen med not, og småbåtfiskerne fikk beskjed om at de som ville fiske måtte betale en del av fangsten i avgift. Fiskerne reagerte med forbannelse og prøvde å entre dampskipene, men ble møtt med vannstråler. Det ble arrangert massemøter og telegrafert protester til myndighetene. Resultatet ble et forbud mot notredskaper i lofotfisket fra 1893. Det var ikke ny teknologi i seg selv som skapte så sterke motkrefter i Trollfjorden. Kampen sto om kapitalens inntog i fiskerinæringen. Fiskerne følte at deres gamle livsform med stor grad av selveie til båt og bruk var truet. En tilværelse som lønnsarbeidere i kapitalistiske rederier ønsket de ikke. I dag har kapitalen i høy grad gjort sitt inntog i næringen, i form av dyre fartøyer, avansert teknologi av alle slag og ikke minst i form av dyrt ervervede kvoterettigheter. Men fiskerieie til båter og redskaper er fortsatt en realitet for mange av næringsutøverne.

Trollfjordslaget, maleri av svolværkunstneren Gunnar Berg (1863-1893).
Foto: Gullik Hasselberg,
Galleri Gunnar Berg.

Kristiansund sto sentralt i klippfisknæringen i Norge, men byen mistet sitt hegemoni til Ålesund og Sunnmøre i etterkrigstida. I denne perioden ble næringen industrialisert gjennom overgang til kunstig tørking av fisken, og det kan se ut til at sunnmøringene greide denne transformasjonen bedre enn de gjorde på Nordmøre. Bransjen i Ålesund og distriktet rundt var trolig også generelt mer endringsorientert og åpen for nyvinninger, mens den tradisjonelle måten å drive på ble holdt mer i hevd i Kristiansund. Bildet viser lastning av fisk på havna i Kristiansund på 1930-tallet. Etter hvert som skipene ble større, kunne de ikke lenger legge til bryggene for å laste klippfisk. En omstendelig prosess måtte til, der lektere ble fylt med kasser/baller/dunker eller sågar fisk i løs vekt. Så fulgte sleping bort til de store dampskipene og heising om bord og ned i lasterommet. De karakteriske slepebåtene kunne også ha lasterom, men var som oftest innredet med passasjerrom foran og brukt til å frakte arbeidsfolk til og fra fiskebergene som lå utenfor bykjernen. Etter hvert som produksjonen økte, tok man i bruk områder som lå lenger og lenger vekk fra bebyggelsen. Dampskip fra Syd-Amerika Linjen og Spanskelinien var faste innslag på havna i Kristiansund gjennom hele første halvdel av 1900-tallet.

Foto: Georg Sverdrup. Nordmøre museums fotosamling

Resultatet ble en gradvis liberalisering av trållovgivningen, der myndighetene etter hvert aksepterte at filetanleggene bygde opp sine egne trållerederier.

Noen stor økonomisk suksess ble fryseriene likevel ikke. Kalkylene for stordriften var urealistiske, selv med tråldriften viste det seg vanskelig å skaffe nok råstoff til å utnytte den teoretiske produksjonskapasiteten. Filetanleggene ble pengesluk som måtte subsidieres for å holde det gående. Mange av bedriftene er da også etter hvert avviklet. Paradoksalt nok klarte den konvensjonelle produksjonen av tørrfisk og klippfisk seg langt bedre i etterkrigsperioden. Troen på at denne delen av torskesektoren ikke lenger hadde livets rett, viste seg å være sterkt overdrevet.

Ut i verden – perspektiver på torskens historie

Tørrfisk fra Norge endte som vi har sett først opp i Nord-Europa, i England og på kontinentet langs Nordsjøen

og Østersjøen. Seinere fulgte Italia som det virkelig store markedet for høykvalitets tørrfisk. Klippfisk gikk andre steder, først til Spania og Portugal. Så fulgte erobringen av markeder som lå skikkelig langt unna, i Latin-Amerika med Brasil, Argentina og Cuba og en rekke andre land. Varmen under transporten ved kryssingen av ekvator representerte en utfordring for denne eksporten. Dette ble løst med å legge klippfisk ned i kasser av blikk som ble loddet igjen og plassert i trekasser før den oversjøiske seilasen. Norsk tørrfisk fant også veien til et annet kontinent og ble en viktig matvare i deler av Afrika, særlig i Nigeria.

Da den norske frossenfisken skulle selges på de internasjonale markedene etter andre verdenskrig, oppsto behovet for reklame og merkevarebygging. Dette ble ansett for å være en for stor oppgave for den enkelte bedrift og ble derfor sentralisert gjennom det felles markedsføringsselskapet Frionor, som var et andelslag, eid av norske fryserier. Med unntak av Findus i Hammerfest solgte de øvrige filetanleggene frossenfisken sin gjennom det felles merkevarenavnet.

Dette ga gevinst når det gjaldt markedsføringen utad, men innebar samtidig at produsentene fikk liten direktekontakt med markeder og kunder. Ordningen ble derfor oppfattet som stivbeint og lite fleksibel og ble avviklet på 1990-tallet.

Innenfor frossenfisksektoren har torken i det siste tiåret tatt ytterligere et langt sprang ut i den globaliserte verdensøkonomien. Fisk som er frosset på feltet i Norskehavet og i Barentshavet transporters rundt

Stor og fin "La Plata-fisk" pakkes i helkasser på Th. Øverlands brygge på Nordlandet i Kristiansund. Foto: Georg Sverdrup. Nordmøre museums fotosamling.

Klippfisk er populær mat i Portugal. Her ser vi en spesialforretning i byen Porto, fotografert i 2000.
Foto: Helge A. Wold. Tromsø Museum, Universitetsmuseet.

halve kloden til Kina. Her tines fisken, fileteres og fryses igjen til panerte, frosne fiskepinner med svært lave arbeidslønninger. Så bærer det til sjøs igjen og ny lang seilas før produktene finner veien til frysediskene i den vestlige verdens supermarkeder.

Fiskepinnene er moderne produkter i den forstand at de er produsert med høyteknologisk maskineri og fryseteknikk. Men det dreier seg om en standard massevare, et bulkprodukt som er billig, men uten noen form for særpreg. Tørrfisk er vårt eldste fiskeprodukt, laget med svært enkel teknologi, men samtidig

et av de mest avanserte når det gjelder kvalitetsgraderinger og tilpasning til de ulike markedenes krav. Det finnes fra gammelt av et uttall sorteringer. Det dreier seg også om et naturprodukt med årgangsvariasjoner på linje med den fineste bordeauxvin: Kvaliteten svinger fra år til år ut fra ernærings situasjonen i havet, forholdene under fisket og produksjonen, ikke minst værforholdene under tørkeprosessen. Sortering og vraking krever høy kompetanse som få behersker fullt ut.

Etter andre verdenskrig har deltakelsen i torskefiskeriene

Bildet er tatt for atskillig mange år siden, men tørrfiskproduksjonen foregår fortsatt for en stor del med manuelt arbeid.
Foto: Ukjent. Museum Nord - Lofotmuseet.

gått kraftig tilbake, på samme måte som antall fiskere i Norge som helhet er sterkt redusert. Nedturen i lofotfisket startet for alvor i siste halvdel av 1950-tallet. Mens antall utøvere var oppe i over 23 000 i 1952 og 1953, bikket tallet under 10 000 i 1959 og var nede på vel 5000 i 1965. I dag er lofotfisket fortsatt et stort og viktig fiskeri både i nasjonal og internasjonal målestokk, men deltakelsen ligger med noen få tusen fiskere bare på en brøkdel av tidligere tiders yrende trengsel på havet. Likevel er det en stor opplevelse å være til stede. De ytre rammene, naturen, vær og lys, er uforandret, og det er liv og røre i fiskeværene når fisket står på for fullt. Naturen gir fremdeles rikelig av sitt overskudd - å se en båt komme inn fra et sjøvær med tusenvis av kilo godt voksen skrei bugnende på dekket for levering på et fiskebruk gjør inntrykk - selv på den mest blaserte.

Torsken står for stabilitet og tradisjon i norske fiskerier, det er de lange linjer og globale perspektivers fisk. Ressursen har vært truet, men foreløpig greid seg brukbart i nord, til tross for vedvarende høyt fiskepress, piratfiske og andre former for ulovlig og urapportert fiske. Andre torskefiskerier har det gått dårligere med. Torskefisket ved Newfoundland

har ikke tatt seg opp igjen etter kollapsen rundt 1990. Torskefisket i Nordsjøen er heller ikke bærekraftig og møtes med kraftige advarsler fra havforskerne. Og hva med oppdrett av torsk? Her skjer det en rivende utvikling akkurat nå. Bare framtida vil vise hva dette får å si, både for fisket etter villtorsk og for handelen med torskereprodukter i framtida.

Fiskeri- og kystkulturen representerer noe av det viktigste særpreget ved Norge. Men det er samtidig store forskjeller mellom de ulike landsdelene når det gjelder dette feltet, og det illustreres av fortellingen som får avslutte vår reise gjennom torskens historie, bygd på en petit i Dagbladet fra noen år tilbake. I hovedstaden har det de siste årene som andre steder blitt mer og mer populært med lutefisk før jul. Men folk i Oslo har kanskje ikke et tilsvarende nært forhold til utgangspunktet for måltidet, nemlig tørrfisker:

Først var jeg redd for at noen hadde dødd. Det stanket så rart i oppgangen. Jeg satte fra meg bæreposene og holdt pusten mens jeg åpnet postkassen. Da sto jeg plutselig med opphavet til stanken i hånda: Et postkort merket 'Greetings from Norway'. Det var en tørrfisk. Flatpresset og på størrelse med et vanlig kort. Sendt fra Finnmark av en vittig østlending. Etter en stund fikk imidlertid skribenten hjelp fra en som kunne den kulturelle koden: Hva jeg gjorde med tørrfiskkortet? Først prøvde jeg å gi det til naboens katt. Det urbane bakgårdsdyret snudde halen til meg i avsky. Så fant jeg fram lufttette plastposer. Akkurat da jeg skulle til å pakke kortet inn, fikk jeg uventet hjelp fra en nordlending. Han snuste på kortet. Så leste han beskjeden. Og så spiste han det.

*Da dette bildet ble tatt på havna i Svolvær i 1947, var det fortsatt svært stor deltakelse i lofotfisket.
Foto: Lindqvist. Museum Nord – Lofotmuseet.*

Kort litteraturliste

- Berge, Geir: *Tørrfisk. Thi handlet du red'lig og tørket din fisk. En bok om tørrfiskkultur, Nord-Norge og Bergen, Stamsund 1996.*
- Bertelsen, Reidar: *Fra den eldste tida til ca. 1500 e. Kr. Bind 1 av Lofoten og Vesterålens historie, 1985.*
- Christensen, Pål: *"En havenes forpester – et kjempestinkdyr". Om trålspermålet i Norge før 2. verdenskrig, Historisk Tidskrift 4/1991.*
- Christensen, Pål og Abraham Hallenstvedt: *På første hånd. Norges Råfisklag gjennom 50 år, Tromsø 1990.*
- Christensen, Pål og Abraham Hallenstvedt: *I kamp om havets verdier. Norges Fiskarlags historie, Trondheim 2005.*
- Christensen, Pål og Gunnar Pedersen: *Ishavsfolk, arbeidsfolk og fintfolk, bind 3 av Tromsø gjennom tusen år, Tromsø 1995.*
- Elstad, Åsa: *Kystkvinner i Norge, Kristiansund 2004.*
- Finstad, Bjørn-Petter: *Fiskekjøperne i Nord-Norge – Fra nessekonger til Røkke, i Fiskerihistorisk årbok 2006, Museum Vest – Norges Fiskerimuseum.*
- Johnsen, Arne Odd og Eivind Aass: *Kristiansunds historie, Kristiansund 1942-1991*
- Solhaug, Trygve: *De norske fiskeriers historie, Bergen 1976.*
- Vollan, Odd: *Den norske klippfiskhandels historie, Førde 1956.*
-
-

Kystverket
Serviceboks 2 6025 Ålesund
www.kystverket.no
post@kystverket.no

ABM-utvikling
Postboks 8145 Dep 0033 Oslo
www@abm-utvikling.no
post@abm-utvikling.no

Fiskeridirektoratet
Postboks 185 Sentrum 5804 Bergen
www.fiskeridir.no
postmottak@fiskeridir.no

Riksantikvaren
Postboks 8196 Dep. 0034 Oslo
www.riksantikvaren.no
postmottak@ra.no

MEDLEMSMUSEER I NASJONALT MUSEUMSNETTVERK FOR SJØFART
Norsk Sjøfartsmuseum (nav-museum for nettverket)
www.norsk-sjofartsmuseum.no

Stavanger Museum / Stavanger Sjøfartsmuseum
www.stavanger.museum.no

Bergens Sjøfartsmuseum
www.bsj.uib.no

Vitenskapsmuseet NTNU
www.ntnu.no/vitenskapsmuseet

Vest-Agdermuseet
www.vestagdermuseet.no

Sandefjordmuseene
www.whalingmuseum.com

Telemark Museum
www.telemark.museum.no

Sverresborg Trøndelag Folkemuseum / Trondhjems
Sjøfartsmuseum
www.sverresborg.no

Bredalsholmen dokk og fartøyvernssenter
www.bredalsholmen.no

Tromsø Museum
www.uit.no/tmu/152/

Aust-Agder kulturhistorisk senter
www.aaks.no

KYSTVERKMUSEA
Lindesnes fyrmuseum (nav-museum for nettverket)
www.lindesnesfyrr.no

Jærmuseet
www.jaermuseet.no

Sunnmøre Museum
www.sunnmore.museum.no

Museum Nord
www.museumnord.no

MEDLEMSMUSEER I NASJONALT NETTVERK FOR
FISKERIHISTORIE OG KYSTKULTUR
Museum Vest (nav-museum for nettverket)
www.museumvest.no

Østfoldmuseet
www.ostfoldmuseet.no

Follo Museum
www.follomuseum.no

Norsk sjøfartsmuseum
www.norsk-sjofartsmuseum.no

Sandefjordmuseene

Telemark Museum
www.telemark.museum.n

Vest-Agder-museet
www.vaf.museum.no

Haugalandsmuseene
www.haugalandmuseene.no

Stavanger Museum
www.stavanger.museum.no

Kystmuseet i Sogn og Fjordane
www.kyst.museum.no

Sunnmøre Museum
www.sunnmore.museum.no

Nordmøre Museum
www.nordmore.museum.no

Kystmuseet i Sør-Trøndelag
www.kystmuseet.no

Namdal Fylkesmuseum
www.norveg.org

Norsk Fiskeværsmuseum
www.lofoten-info.no/nfmuseum

Museum Nord
www.museumnord.no

Nordnorsk fartøyvernssenter og båtmuseum
www.nnfa.no

Museene for Kystkultur og gjenreisning i Finnmark
www.kystmuseene.no

Hardanger og Voss museum
www.hardanger.museum.no

FORTELLINGER OM KYST-NORGE

DEN NORSK-ARTISKE TORSKEN OG VERDEN FORTELLER DE LANGE LINJER I NORSK FISKERIHISTORIE. **MENNESKENE PÅ KYSTEN** har alltid utnyttet havets ressurser, og den norsk-arktiske torsken har gjennom tidene vært den største og viktigste fiskebestanden. Skreien, som den også kalles, lever store deler av sitt liv i Barentshavet. Men den søker inn til norskekysten på beitevandring som ungtorsk og på gytevandring når den blir kjønnsmoden. Under disse besøkene i kystnære farvann har torsken gjennom alle tider vært tilgjengelig for fiske med små farkoster og enkel redskapsteknologi.

Formålet med samarbeidsprosjektet Fortellinger om kyst-Norge er å synliggjøre det kulturhistoriske bakteppet for utviklingen av Norge som selvstendig stat, og rette søkelyset mot den betydningen sjøfart, fiskeri- og kystkultur har hatt for utviklingen av norsk kultur- og samfunnsliv. Prosjektet skal bidra til økt kunnskap, interesse og engasjement for kulturhistorie og kulturminner knyttet til kysten.

Prosjektet er en del av felles handlingsplan for kystkultur initiert av Fiskeri- og kystdepartementet, Miljøverndepartementet og Kultur- og Kirke departementet. Fiskeridirektoratet, Kystverket, Riksantikvaren og ABM-utvikling har det overordnede gjennomføringsansvaret. Det er etablert et samarbeid med det tre nasjonale museumsnettverkene for maritim kulturhistorie: Nettverk for fiskeri- og kystkultur med Museum Vest som koordinator, Kystverkmusea med Lindesnes fyrmuseum som koordinator og nettverket for Sjøfart med Norsk Sjøfartsmuseum som koordinator.

kr 30,-

ISBN 978-82-93011-03-3